

University of Groningen

Leeuwarden voor 1435. Een poging tot reconstructie van de oudste stadsgeschiedenis.

Schuur, Jurrien Rinse Gerrit

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1979

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Schuur, J. R. G. (1979). *Leeuwarden voor 1435. Een poging tot reconstructie van de oudste stadsgeschiedenis*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

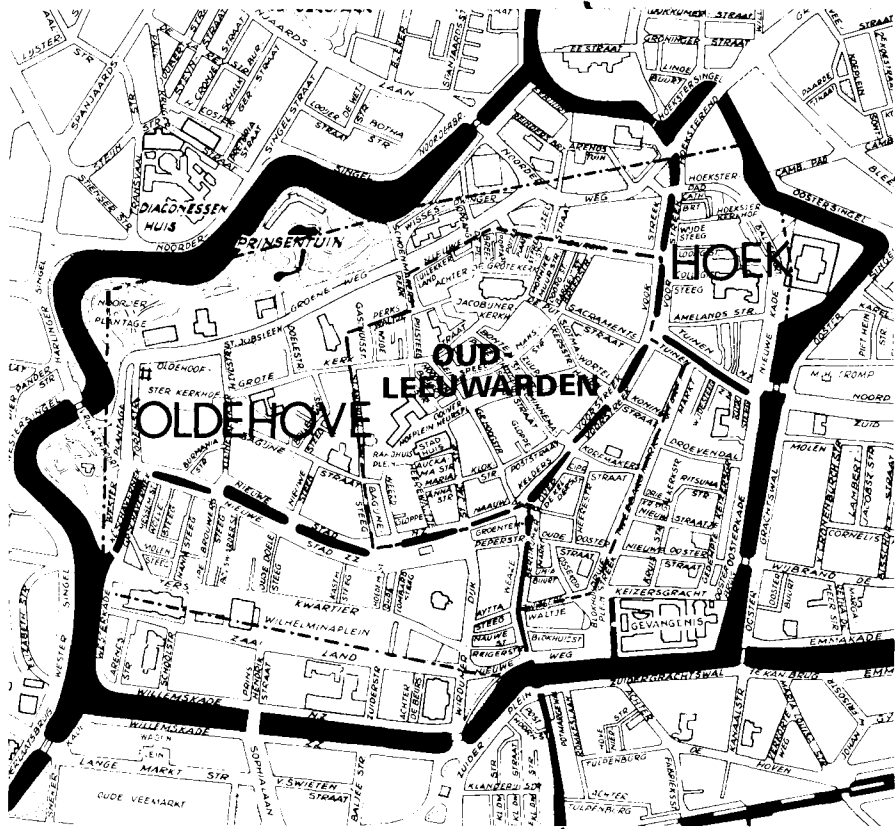
Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

INLEIDING

21 januari 1435: de vereniging van Leeuwarden, Oldehove en Hoek

Deze gebeurtenis, die ons verhaal afsluit, is de meest bekende uit de middeleeuwse geschiedenis van Leeuwarden geworden, dit mede dank zij de herdenking ervan, 500 jaar later.¹ Door de uitbreiding met de beide buitenbuurten Oldehove en Hoek, waaronder tevens een omvangrijk plattelandsgebied was begrepen, werd de grondslag gelegd voor de stad, zoals wij die heden ten dage kennen als de historische binnenstad. Bijgevoegd kaartje toont aan om welk een ingrijpende wijziging het hier ging (kaart 1). Toch zou waarschijnlijk nooit tot een herdenking zijn besloten, als uit eerder tijd vergelijkbare feiten – we denken bijvoorbeeld aan de elders meestal gevierde datum van de stadsrechtverlening – waren overgeleverd. Van maar weinig middeleeuwse steden in ons land, uitgezonderd de meeste andere Friese, zullen echter de geschreven bronnen zo schaars zijn als van Leeuwarden. Ook in dit opzicht vormt het jaar 1435 een keerpunt: de op deze zaak betrekking hebbende oorkonden, in totaal zes stuks, zijn de eerste, die grotendeels in origineel (alleen oorkonde 6 is een later afschrift) in het stadsarchief bewaard bleven.² Al kort erop neemt hun aantal dermate toe, dat een redelijk gedocumenteerde stadsgeschiedenis kan worden geschreven. Wij maken van de door deze oorkondenreeks geboden mogelijkheid gebruik om de niet in de middeleeuwse geschiedenis van Leeuwarden ingewijde lezer alvast met de hoofdlijnen daarvan op de hoogte te brengen.

De eerste oorkonde is het officiële besluit tot de samenvoeging, zoals dat op 3 augustus 1426 door het landsbestuur van Oostergo en Westergo was genomen (oorkonde 1). Om te beginnen geeft de zeer nauwkeurige omschrijving van de hoedanigheden van deze bestuurders (regel 1 t/m 5) gelegenheid iets te zeggen over de bijzondere staatkundige verhoudingen van het laat-middeleeuwse Friesland, die verderop nog vaak ter sprake zullen komen. De graaf had hier vroegtijdig zijn invloed verloren; sindsdien oefenden de door de bevolking zelf gekozen rechters van de plattelandsdistricten (de delen) en van de steden gezamenlijk het hoogste gezag uit. Deze periode in de Friese geschiedenis staat bekend als die van de 'Friese Vrijheid'. Veel verder gaat de tweedeling Oostergo/Westergo terug. Dit namenpaar komen we al in 734 voor het eerst tegen; het hield verband met de tot in de 13e eeuw dwars door Friesland lopende Middellzee.



kaart 1: Leuwarden vóór en na de grote stadsuitbreiding van 1435.

----- = stadsgracht vóór 1435.

- - - - - = stadsgracht gegraven van 1484-1498, die afgezien van de rond 1600 aangelegde bastions, alsmede een kleine uitleg naar het zuiden (het huidige Wilhelminaplein en Zailand) tot op de dag van heden de grens van de historische binnenstad vormt.

Vervolgens wordt de eigenlijke zaak met redenen omkleed voorgedragen (regel 6 t/m 12). Dat Leuwarden toentertijd een stedelijk aanzien genoot, wordt o.a. door de hier genoemde stadsgracht bevestigd. Doordat die pas in de vorige eeuw werd gedempt, kan hieruit tevens de omvang van het stadsgebied worden bepaald. Beginnende bij de Nieuwestad liep de gracht langs de Bagijnsteeg, de St. Anthonystraat, het Perkswaltje, het Schoenmakersperk, de Nieuweburen, de Voorstreek, de Tuinen, de Tweebaksmarkt, het Zwitserswaltje, de Weaze, de Groentemarkt en het Naauw weer terug naar de Nieuwestad (kaart 1). Aan dit stadje, dat niet de helft van de huidige historische binnenstad besloeg, is ter onderscheiding de naam oud-Leeuwarden gegeven.

- Alle da jene der dit breeff scellet sian jeffta herat lessen so dwa wij Pyba to da Fliete ende Doya Abingha gretmane in Woldenzeer dele. Fecka Tybisma ende Eeta inder Humerze. greetmane in Waghenbrugger dele. ende die mena reed der steddena. als Starem. Hyndalepem. Waldercom Herlenze Bodelswert Sneke Slaete ende Dockem
- 5 ende die mena reed wt Astergo ende wt Westergo der nv for gaderet is to Boldelswert kud ende epenbere. dat wij menelike wr een dreyen send ende ws goed thyngt, dat da riocht ende da steda wel wr een se. so habba wij ordineret ende set. dat Alda houwe ende al dat der bynna der sted grefft to Liowert is ende dien Hoek der to Liowert to tszierka heert scel waza onder een stat riochte to Liowert ende aldeer to riochten
- 10 ende den mysdedeghe to pyneghien ghelicc bynna der sted riochte om dat ma den arma die bet mey byschiirma ende den my[sd]edegha by riochte ende den ferde sterkie
- Ende wer dat secke dat emma hiir to jens waza wolde jefta clagia wolde die scelt(?)... ma in ws fors. so wolla wij tale ende andert hera. wanneer dat
- 15 dekariocht in Liowerder dele ende nyoghende riocht wrgader[eth] es ende eer naet ende dela wiit fors. danne weer wr bec der by scelt wt gaen jefta hoe wiit dan schycket ende ordineriet [mit twi]ra tale Dit by fale wij fors. wt [e]lcka dele ende stedem by sonderlinga by twintega merkem stede ende feste to halden. In o[rcond]e disser weerheyte so habba wy vse [si]gelen ende secreten vp die spacie des brieffs thracht. der
- 20 ws namaen der by screw[e]n s]taed. Int jeer ons Heren dusent fiowerhundert XXVI des snyondes ney sente Peter vincula dey

Oorkonde I: Het officiële besluit tot de vereniging van Leeuwarden, Oldehove en Hoek (3 augustus 1426).

Bron: P. Sipma, Oudfriese Oorkonden, deel 2, 's-Gravenhage, 1933, p. 15, no.: 13.

Over de geschiedenis ervan worden we zeer onvolledig geïnformeerd. Zo zijn, niettegenstaande sinds het einde van de 13e eeuw in oorkonden van de stad Leeuwarden sprake is, geen oude stadsrechten overgeleverd. Bedoelde oorkonden, afkomstig uit buitenlandse archieven en handelende over de scheepvaart en handel van het toenmalige Leeuwarden, zijn te zamen met de in de 11e eeuw in grote getale te Leeuwarden geslagen munten, de enige bronnen op economisch gebied. Alleen de archeologen hebben de laatste jaren belangrijke nieuwe gegevens kunnen aandragen, o.a. betreffende de ouderdom van de beide terpen, waarop dit stadsdeel is gebouwd, alsmede over hun omgeving, waar destijds de Ee uitmondde in de even westelijker gelegen Middellzee.

De overstap naar de beide buitenbuurten wordt aan de hand van het voor de samenvoeging gegeven argument, dat de gerechten en de plaatsen met elkaar overeen dienden te stemmen (regel 7), gemakkelijk gemaakt. Wat hiermee precies wordt bedoeld, blijkt uit enige 12e-eeuwse oorkonden, die van Leeuwarden spreken, maar op Oldehove betrekking hebben. Hier, dus buiten de latere stad, stond de oudste parochiekerk van Leeuwarden, waaraan thans nog de toren van die naam herinnert. Derhalve moet onder de plaatsnaam Leeuwarden

verplichtend een veel groter gebied zijn verstaan, hetgeen men kennelijk later nog niet was vergeten. Waarom oud-Leeuwarden, dat blijkens een oorkonde van 1333 ook kerkelijk zelfstandig was geworden, wel Nijehove werd genoemd, zal nu eveneens duidelijk zijn. Over de kerk van Oldehove, alsmede de terp waarop zij gebouwd was, zijn onlangs, al weer dank zij de archeologie, nadere bijzonderheden bekend geworden.

Voor de derde betrokkene, Hoek, bezitten we geen oudere gegevens dan de onderhavige oorkonde. Maar de ligging aan de noordoostelijke rand van de stadsgracht, in de bocht (= hoek) tussen Voorstreek en Vliet, waarlangs in deze tijd, toen de Middellzee was dichtgeslibd, een van de voornaamste handelswegen van de stad liep, verraadt een veel latere aanleg met bovendien vrij zeker een element van concurrentie in zich. Op dit laatste deel van de veronderstelling komen we bij de bespreking van een volgende oorkonde, die dieper op de lokale machtsverhoudingen ingaat, nader terug. In deze oorkonde wordt er alleen aan toegevoegd, dat ook Hoek kerkelijk tot Leeuwarden behoorde. Of hieruit moet worden besloten, dat de latere parochiekerk van Hoek, die stond aan de Voorstreek, toen al zelfstandig was geworden, of nog slechts de status van kapel bezat, is moeilijk uit te maken.

Het slot van de oorkonde (regel 13 t/m 21) is voor ons doel van minder belang. Tegen de genomen beslissing kan beroep worden aangetekend bij het seendgerecht van Leeuwarderadeel en bij het negengerecht, een overkoepelend rechtsorgaan van Leeuwarderadeel, Tietjerksteradeel en Idaarderadeel; niettemin wordt alvast een sanctie vastgesteld van 20 mark.

De drie volgende oorkonden zijn als het uitvloeisel van deze beroepsprocedure op te vatten; veel nieuwe gezichtspunten leveren zij niet op. Die van 24 maart 1427 herhaalt slechts in meer beknopte bewoordingen het besluit van vorig jaar (oorkonde 2).

Kort erna, op 6 mei 1427, blijkt uit welke hoek het verzet komt: Leeuwarderadeel, dat zijn rechtsgebied zag aangetast, moet openlijk worden gedwongen zich te schikken (oorkonde 3). Door het noemen van de trimdelen, een ten behoeve van de rechterkeuze in Leeuwarderadeel ingevoerde territoriale dieldeling, komt vast te staan, dat het in de bedoeling lag het hele middentrimdeel bij de stad te voegen (kaart 2).

De oorkonde van 8 juli 1432 toont aan, dat de zaak dan nog steeds slepende is (oorkonde 4).

Even tekenend voor de Friese staatkundige verhoudingen van die tijd als het voorgaande mag de uitkomst van de procedure heten: de stad heeft ten slotte op 21 januari 1435 d.m.v. twee afzonderlijke verdragen met de ter plaatse optredende machthebbers – in Oldehove de pastoor en de deken en in Hoek de edelman Pieter van Cammingha – zelf de knoop doorgehakt (oorkonde 5 en 6, afb. 1 en 2). De inhoud van beide

Wij rechteren en(de) raden der landen en(de) der stede(n) in Oest(er)ga en(de) West(er)-ga die nv v(er)gadert siin toe Zneecck doen kond en(de) openbaere dat wii hebben oirlof gegeuen en(de) machtich gemaket die stede van Liewert te rechten wat dair gheschiet in die stede, also veer als die bueren begrepen siin, den misdadige(n) te berechten offte vredeloes te legge(n), volmachtich te wesen en(de) vry als Zneecck, offte ander stede(n) in onse(n) lande In kennisse der wairheit zo hebben wij onsen segelen en(de) zeecreeten an desen brief gehangen dair die namen dair in ghescreue(n) staen van ons(er) alle(n) wege(n) voirs (creuen). Int jaer Ons(es) H(er)en. M. CCCC. en(de) seuenen twintich op Ons(er) Liever Vrouwe(n) auont A(n)nu(n)cia(ti)o.

Oorkonde 2: De eerste herhaling van voornoemd besluit (24 maart 1427).

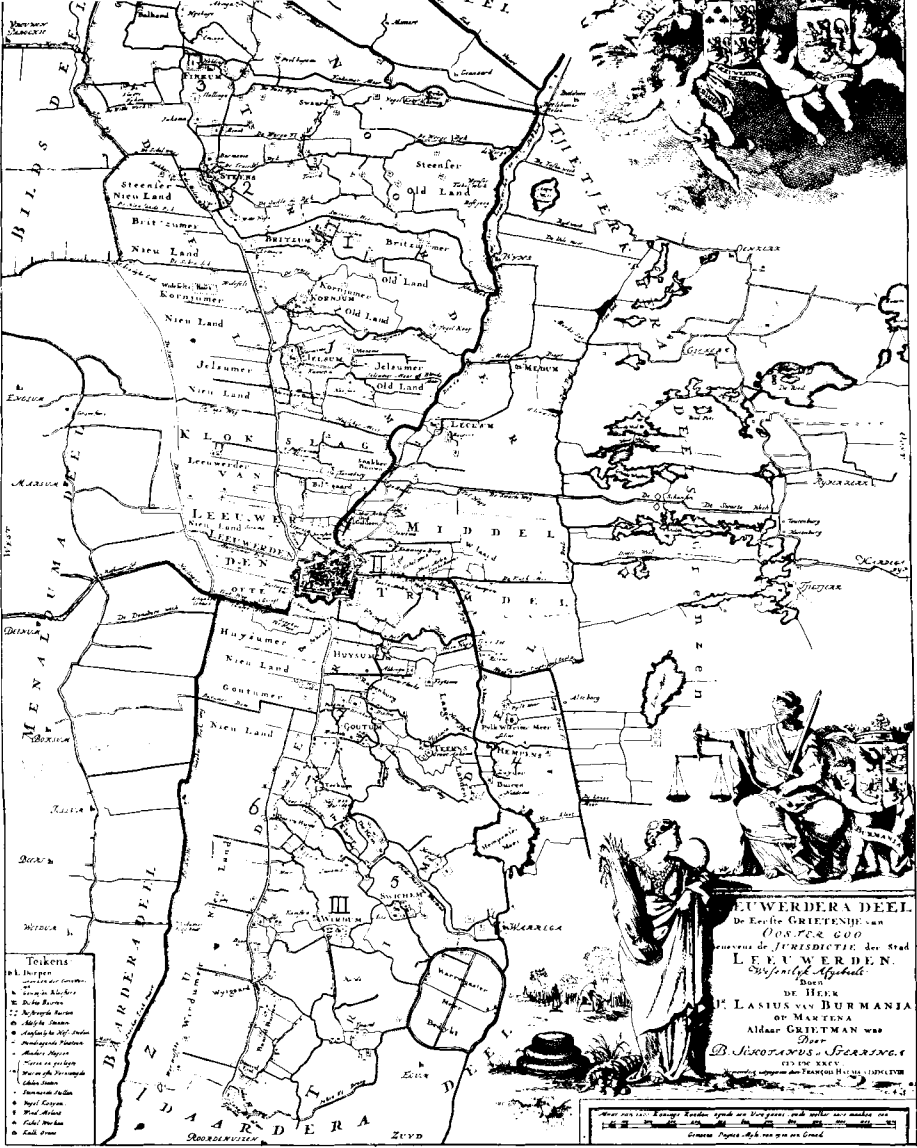
Bron: A. v. d. Minne, De uitbreiding van Leeuwarden in 1435, in: Leeuwarden 1435- 1935. Gedenkboek uitgegeven in opdracht van de vereeniging tot bevordering van vreemdelingenverkeer te Leeuwarden en omstreken, Leeuwarden 1935, p. 4.

Grietmannen borghermeesteren schepenen riochteren ende raed der landen ende steden van Westergo ende van Oestergo daer nu ter tiit voergaret sint ter Sneek dio schilinghe deer wesen haet twischa dat nordest treemdeel ende dat suderst in Liewerdera deel ende dat meente riocht van Lewert ende dat meente riocht deer mit Liewerdera meente ghaer leyd habbet van da ora sida habbet wi wiisd ende deeld dattet suderst treemdeel ende noerdest vors. schellet mey swerra up des meentes breue deer wy dio vors. meente bisighelet ende machtich maket habbet bi to riochten Ende wi bifollet alla handen daet hemmen nemmen hiara riocht bycense bi een pena van twintigha merkum ut elken deel ende elk staed In een kennisse der waerheit so is dit breeff bisighelet mit Walderkum Bodelswert ende Slaetmanna secreet van ons allera weghena Int jaer ons Heren dusent CCCC seuen ende twintich up sinte Iohannes dach ante portam Lantinam

Oorkonde 3: Het aan Leeuwarderadeel gegeven bevel zich in de gebiedsafstand te schikken (6 mei 1427).

Bron: Sipma. a.w., p. 12, no.: 15.

oorkonden heeft voornamelijk betrekking op de daarbij overeengekomen voorwaarden, waarvan de omschrijving naderhand van groot belang zal blijken te zijn voor onze kennis van het oudste Leeuwarder stadsrecht (resp. regel 4 t/m 16 en regel 7 t/m 9). Verder komt uit het feit, dat Hoek deel blijkt uit te maken van de bezittingen van de familie Cammingha, de ware aard van deze nederzetting aan het licht. Dit hoofdellingengeslacht – hoofdelling wordt in de 14e en 15e eeuw de algemeen gangbare titel voor de Friese adel – woonde voor zover na te gaan al vanaf het einde van de 12e eeuw op het even ten oosten van de stad gelegen Camminghaburen, waaraan het tegenwoordige Cambuur nog herinnert. Afgaande op latere bronnen strekten hun bezittingen zich eveneens binnen de stad uit, maar over mogelijke andere relaties is niets met zekerheid te zeggen. In deze tijd werden die verzielt door de



Kaart 2: De onderverdeling van Leeuwarderadeel in trimdelen.

Hoewel waarschijnlijk in de loop van de 15e eeuw nog enige kleine grenscorrecties hebben plaatsgevonden, mag volgens Van der Minne (p. 9-11) worden aangenomen, dat in 1435 het hele middentrimdeel bij de stad is gevoegd. Het kaartje is van Schotanus, Uitbeelding der Heerlijkheit Friesland, 1718.

Recht en(de) rad der lande en(de) der steden wt Westergo ende wt Oestergoe nv ter tijt vergadert toe Boelswert als Staueren Hindelopen Wolderkum Harlingen Boelswert Sneke Dockum ende Slote (etc.) doen kont myt dessen opene(n)breue dat wy ghemee-
liken ouerdragen sijn dat de tho Oudehoue ende de Hoeck de beyde to Lewerden to kerken
horen onder een recht als onder der stad recht van Lewerden wesen sullen om nutticheyt
der lande ende der steden. Daer om beuele wy wt elken dele rechters en(de) steden
vors(cruen) by .XX. marcke dat se dat stede en(de) vaste houden sullen sonder
enegherhande wedersprake en(de) hulpereden. In een oercond der waerheyt so hebbe wy
ghemene(n) steden vors(cruen) onse seghele an dessen breek ghehanghen. Ghegheuen
int jaer ons H(er)en .M.CCCC. en(de) XXXII. des Dinsdaghes vor Sunte Margarieten
Joncfrow.

Oorkonde 4: De tweede herhaling van voornoemd besluit (8 juli 1432).

Bron: A. v. d. Minne, a.w., p. 6.

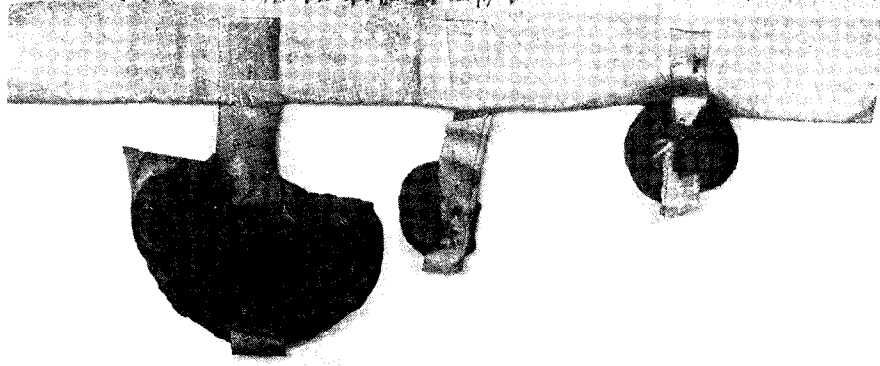
partijtwisten tussen de Schieringers en de Vetkopers. De nederzetting Hoek bestond uit een stins met hofstede, die nadat de Cammingha's in 1450 heren van Ameland waren geworden het Amelandshuis werd genoemd – de slotgracht ervan staat nog op de 16e-eeuwse plattegrond van Jacob van Deventer aangegeven – en uit een kerk, die gezien haar bij de adel zeer geliefde patroonheilige St. Catharina³, eveneens door hen was gesticht. Derhalve beschouwen wij Hoek als een door de Cammingha's geïnspireerde tegen de stad gerichte stichting. Hier kon de scheepvaart langs Voorstreek en Vliet worden beheerst, de vestiging van handelaren en ambachtslieden vlak buiten de stadsjurisdictie worden aangemoedigd, d.w.z. op een plaats waar men de meeste voordelen van de stad genoot zonder de lasten ervan te hoeven dragen. Maar op dit moment is het de stad, die haar slag slaat: Pieter van Cammingha wordt met maar liefst al zijn bezittingen onder het stadsrecht gebracht. Dat men niettemin zijn macht bleef vrezen, kan al in de daaropvolgende regels worden gelezen (regel 9 t/m 13).

Met deze gebeurtenis eindigt de geschiedenis van oud-Leeuwarden, en kan aan een nieuw Leeuwarden vorm worden gegeven.

De opzet van het boek

Onze bedoeling zal intussen al grotendeels aan de lezer zijn duidelijk geworden: wij willen de periode uit de Leeuwarder geschiedenis beschrijven, die zich nog maar zeer ten dele uit schriftelijke bronnen laat kennen. Zelfs hadden we het er praktisch geheel zonder moeten doen, als in buitenlandse archieven niet enige op Leeuwarden betrekking hebbende oorkonden bewaard waren gebleven, want in Friesland zelf is zo goed als alles verloren gegaan. Bovendien schijnen de steden hier

In den nēma gredes dāny In da jere daeme shtera w tusend souw hundred ende xxxv op sine agniza dy warden foeternghet ende voegnedet dyce sted san hoovert ende peter kāmyngha mit aldre hofstede toe kāmyngha binnē ende sime hynden ende sime hynden honden dert op der soeff hofstede wēnheftrich sime mit dae gma hooch. ende aester psterā mit al dūcha byshede als hūnē sse stee In dar aeste dat dy sted ende peter mitter hofstede soeff mitter yma hooch ende aester psterā shtillet wessa onder een sted wucht nēp mhalē dat sted wouberes dert mī snt jef dāma hūc nēp mēls om mārā netichet mettya mēy dit shtil dūjra in dat woghe. Ende woert dat dyce sted ende peter ende sime hyndā als soeff is emghe twoudrucht sed dat shtillet kāmā dy psonā sī dae alda hove ende dy psonā sī dae mē houwe ende dy aldman der sted san hoovert snt jef peter ende sime hūmē als soeff is emghe sētha toe soelen san pātyc agniza hūc dat om toe hāene buā der sted shtaece In een wouchee dūstlo bte sse hā ut pece soeff soe mē ende mme hynden dit bīssē bysholet. Ende om een mārā shtūshee sse hābet dy psonā toe dae alda hōmā ende dy psonā toe dae mē houwe dit bīssē mēde bysholet oñ mme beas wolla In dae jere wts hēre als soeff is



afb. 1: De originele oorkonde betreffende de vereniging van Leeuwarden en Oldehove. Gemeente Archief Leeuwarden, oud archief, inventaris J. C. Singels (1893), no.: 10.

In den nēma gredes dāny In da jere daeme shtera w tusend souw hundred ende xxxv op sine agniza dy warden foeternghet ende voegnedet dyce sted san hoovert ende peter kāmyngha mit aldre hofstede toe kāmyngha binnē ende sime hynden ende sime hynden honden dert op der soeff hofstede wēnheftrich sime mit dae gma hooch. ende aester psterā mit al dūcha byshede als hūnē sse stee In dar aeste dat dy sted ende peter mitter hofstede soeff mitter yma hooch ende aester psterā shtillet wessa onder een sted wucht nēp mhalē dat sted wouberes dert mī snt jef dāma hūc nēp mēls om mārā netichet mettya mēy dit shtil dūjra in dat woghe. Ende woert dat dyce sted ende peter ende sime hyndā als soeff is emghe twoudrucht sed dat shtillet kāmā dy psonā sī dae alda hove ende dy psonā sī dae mē houwe ende dy aldman der sted san hoovert snt jef peter ende sime hūmē als soeff is emghe sētha toe soelen san pātyc agniza hūc dat om toe hāene buā der sted shtaece In een wouchee dūstlo bte sse hā ut pece soeff soe mē ende mme hynden dit bīssē bysholet. Ende om een mārā shtūshee sse hābet dy psonā toe dae alda hōmā ende dy psonā toe dae mē houwe dit bīssē mēde bysholet oñ mme beas wolla In dae jere wts hēre als soeff is

afb. 2: Een oude copie van de oorkonde betreffende de vereniging van Leeuwarden en Hoek. Gemeente Archief Leeuwarden, oud archief, inventaris J. C. Singels (1893), no.: 11. Van de zes oorkonden, die op deze zaak betrekking hebben, is dit de enige, die niet in origineel bewaard bleef.

In den nama Godis amen In da jere vses Herens da ma screef thusent CCCC ende XXXV vp sunte Agneta dey worden ferenighet ende vergaderet dio sted van Liowert ende Aldahowestra myth hiara tobiheer myth bischeede als hier ney scriowen steet

Int aerste thet thio sted ende Aldahowestra schilleth wessa onder een sted riucht
5 ney inhald der sted wilkeren der nw synt iefta deerma hier ney vm marra netticheet makia mochte ende dyt in thet ioghe tho duriane Item so schil dio sted van Liowert alle sacka om tiaen der hia by leyd habbeth eer datum thissis brewis ende Aldahowestra des ghelika elkerliik buta oders schaada Item so schilleth Aldahoustra scadeloes wessa van brek iefta fellighem derma hiarem of aeskia mochte thet hia naet eer in
10 thet buer riuchte ghyenzen synd Item wert ther enigh burgher wt thisse forscr. sted riucht birawet iefta misdeen buta syner schild thet schil dio heele meente kera bynna fiowerteen nachtem iefta den haena schilma siin goet een schet bitalia van der forscr. meente Item so schilma neen koyt haghera bruka twiska Helligha missa ende Maya dey des wynters den inbrowen biaer by pena van ener merk enda bida bare Item
15 neen Hollandera schilma ontfaen foer een burgher neen riocht to ferane ende neen alderman mey to tziavana Thisse forscr. punten schilma halda bida gaerleggher

In een orkund der weerheit so had dio sted van Leowert thit brief bisighelat mit des steddiss sighel ende om marra festicheet so had her Jouka ws persona to Alda howe ende her Johan decken dyt brief meede bisighelat myt hiara sighelem vm
20 Aldahoustra beede willa In da jere vses Herens als vorscr. is

Oorkonde 5: Het verdrag met de pastoor en de deken van Oldehove inhoudende de vereniging van deze buitenbuurt met de stad Leeuwarden (21 januari 1435).

Bron: Sipma, a.w., p. 27/28, no.: 20.

In den nemma Goedes amen In da jere daeme schriaw tusend fiouwerhundert ende XXXV op sinte Agnieta dey warden foerenighet ende foergaert dyoe sted fan Lyowert ende Peter Kammyngha mit aldae hofstede toe Kamingha bure ende syne kynden ende syne kyndes kynden deer op der foers. hofstede wenheftich synt mit dae
5 ynra Hoeck en de Aesterpstera mit al ducka byschede als hijr ney scriowen steet

In dat aerste dat dy sted ende Peter mitter hofstede foers. mitter ynra Hoeck en de Aesterpsera schillet wessa onder een sted riucht ney inhald der sted wilkeren dier nu sint jef dierma hier neymels om mara netticheit mettija mey dit schil durya in dat ioghe Ende weert dat dyoe sted ende Peter ende syne kynden als foers. is enighe
10 twidracht foel dat schillet kanna dy personna tij dae Alda howe ende dy personna tij dae Nye houwe ende dy alderman der sted fan Lyowert Item jef Peter ende syne kynden als foers. is enighe secka toe foelen fan partije weyna hyae dat om toe tyae ne buta der sted schaede

In een weerheed dissis breuis soe hab ick Peter foers, foer my ende myne kynden
15 dit brief bisighelet Ende om een mara festicheed so habbet dy personna toe dae Alda houwa ende dy persona toe dae Nyehouwe dit brief mede bysigelet om mynes bedes willa In dae jere vses Herens als foers. is

Oorkonde 6: Het verdrag met Pieter van Cammingha inhoudende de vereniging van Hoek met de stad Leeuwarden (21 januari 1435).

Bron: Sipma, a.w., p. 28, no.: 21.

vóór de 15e eeuw geen geregelde administratie te hebben gevoerd. Derhalve valt, wat de bronnen aangaat, het accent op de meestal eerst recentelijk door wetenschappen als de archeologie, de fysieke geografie en de munt- en penningkunde aangedragen feiten.

Voornoemde wetenschappen stonden nog in hun kinderschoenen, toen in 1846 Wopke Eekhoff zijn bekend geworden *Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden* in het licht gaf.⁴ Hoe verdienstelijk zijn werk voor die tijd ook moge zijn geweest, de eerste twee hoofdstukken, die de periode tot 1435 beslaan, zijn nodig aan een herschrijving toe. Waar nog bijkomt, dat hij zich grotendeels tot de bouwgeschiedenis heeft beperkt. Niettemin verdient het boek hier vermelding, omdat sindsdien geen poging meer is ondernomen tot het schrijven van een enigszins afgeronde stadsgeschiedenis.

De begrenzing van het onderwerp

Natuurlijk levert de begrenzing in de tijd enige problemen op, die in de ruimte staat bij voorbaat vast. Dat in onze opzet het jaar 1435 de meest logische afsluiting vormt, menen wij in het voorgaande te hebben aangetoond. Toch heeft een dergelijk jaartal altijd iets van een compromis in zich. Zo zetten alle veranderingen niet gelijktijdig in. Kan bijvoorbeeld al vanaf het einde van de 14e eeuw de stadsgeschiedenis aan de hand van schriftelijke bronnen meer in detail worden gevolgd, met de instelling van een stadsarchief schijnt tot de vijftiger jaren van de 15e eeuw te zijn gewacht. Andere ontwikkelingen, zoals die op economisch terrein, verlopen geheel onafhankelijk van dit jaartal, waardoor ook om praktische redenen wel eens de grens ervan moet worden overschreden.

Het begin is veel minder arbitrair: voor zover thans bekend, hebben zich ± 500 j. v. Chr. de eerste bewoners gevestigd in de streek, waar later de stad zou ontstaan.

De tussenliggende 2000 jaar hebben wij in drie tijdvakken onderverdeeld:

I De terpentijd (tot ± 1000)

II De vóór-stedelijke periode (tot het einde van de 13e eeuw)

III De stedelijke periode.

In het eerste deel zal vooral worden ingegaan op de aanleg van de terpen: die van Oldehove rond het begin van de jaartelling, de beide van Nijehove vermoedelijk tegen het einde van het eerste millennium. De titel van de tweede periode wil uitdrukken, dat dan wel in economische, maar nog niet in juridische zin van een stad mag worden gesproken. Die verandering zal centraal staan in het laatste deel van het boek.

De aanpak

Daarin is slechts één ding uitzonderlijk: de ruime plaats die wij hebben toebedeeld aan de afbeeldingen. De vele kaartjes, foto's en oorkonden dienen natuurlijk ter ondersteuning van de tekst en helpen zo mee dit vroege verleden van de stad weer enigszins te laten herleven. Wat betreft de oorkonden was er nog een bijkomende reden. Wegens het ontbreken van een recent oorkondenboek voor Friesland⁵ werden met name de in de buitenlandse archieven overgeleverde oorkonden tot op heden niet op een handzame wijze bijeengebracht, een leemte die zo misschien wat provisorisch is aangevuld. Al met al hopen we met de beperkte middelen die ons ten dienste stonden, erin te zijn geslaagd voor elk van de genoemde perioden een beeld te hebben gegeven van de stad en haar bewoners.